HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARGA MORFOLOGIK TUSHUNCHALARNI O'RGATISHDA TEXNIK VOSITALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Isaqova Maxliyo Xusniddin qizi
Namangan davlat pedagogika instituti, magistrant
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.24270394

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarga morfologik tushunchalarni (so'z turkumlarini) o'rgatishda texnik va raqamli vositalardan foydalanish metodikasi yoritilgan. O'quvchilarning morfologik tushunchalarni o'zlashtirishidagi pedagogik-psixologik xususiyatlari, ta'lim jarayonida interaktiv taxta, multimedia va mobil ilovalarning o'rni, shuningdek PIRLS xalqaro baholash dasturi talablariga moslashtirilgan topshiriqlar yaratish yondashuvlari tahlil qilingan. Alohida bo'limda boshlang'ich sinf grammatika darslarida sun'iy intellekt elementlaridan foydalanishning dastlabki imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda mavjud ilmiy-metodik adabiyotlar tahlili, me'yoriy hujjatlar tahlili va pedagogik kuzatish metodlaridan foydalanilgan. Natijalar texnik vositalarni an'anaviy metodlar bilan uyg'unlikda qo'llash morfologik tushunchalarni o'zlashtirish sifatini va o'quvchilar lingvistik kompetensiyasini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.
Kalit so'zlar: morfologiya, so'z turkumlari, texnik vositalar, boshlang'ich ta'lim, raqamli ta'lim, PIRLS, sun'iy intellekt, lingvistik kompetensiya.

Аннотация. В статье рассматривается методика использования технических и цифровых средств при обучении младших школьников морфологическим понятиям (частям речи) на уроках родного языка. Проанализированы педагогико-психологические особенности усвоения морфологических понятий учащимися, роль интерактивной доски, мультимедиа и мобильных приложений в учебном процессе, а также подходы к разработке заданий, адаптированных к требованиям международной программы оценивания PIRLS. Отдельно рассмотрены первоначальные возможности использования элементов искусственного интеллекта на уроках грамматики в начальных классах. В исследовании применены анализ научно-методической литературы, анализ нормативных документов и метод педагогического наблюдения. Результаты показывают, что применение технических средств в сочетании с традиционными методами способствует повышению качества усвоения морфологических понятий и развитию лингвистической компетенции учащихся.
Ключевые слова: морфология, части речи, технические средства, начальное образование, цифровое обучение, PIRLS, искусственный интеллект, лингвистическая компетенция.

Abstract. This article examines the methodology of using technical and digital tools in teaching morphological concepts (parts of speech) to primary school pupils in native language lessons. It analyzes the pedagogical and psychological characteristics of how pupils acquire morphological concepts, the role of interactive whiteboards, multimedia, and mobile applications in the learning process, as well as approaches to designing tasks adapted to the requirements of the international PIRLS assessment program. A separate section considers the initial possibilities of using artificial

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

intelligence elements in primary grammar lessons. The study draws on an analysis of scientific-methodological literature, regulatory documents, and pedagogical observation. The findings indicate that combining technical tools with traditional methods improves the quality of morphological concept acquisition and develops pupils' linguistic competence.

Keywords: morphology, parts of speech, technical tools, primary education, digital learning, PIRLS, artificial intelligence, linguistic competence.

Kirish

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan [1]. Shu maqsadda mamlakatimiz 2021-yildan boshlab boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholovchi PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro tadqiqotida ilk marta ishtirok etdi: tadqiqotda 180 ta maktabdagi deyarli 6 ming nafar 4-sinf o'quvchisi qatnashgan edi [2; 8]. Bunday xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishish, o'z navbatida, boshlang'ich sinf o'quvchilarining tilni chuqur va ongli tarzda egallashini, jumladan morfologik tushunchalarni — so'z turkumlari, ularning grammatik shakllari va kategoriyalarini — puxta o'zlashtirishini talab qiladi [3].

Boshlang'ich sinf ona tili ta'limida morfologiyadan "ot", "sifat", "son", "fe'l", "olmosh" kabi so'z turkumlari tushunchalarini shakllantirish markaziy o'rin tutadi, bu esa o'quvchining keyingi bosqichlarda nutqiy va yozma savodxonligini rivojlantirishning zaruriy negizini tashkil etadi [4]. Biroq an'anaviy og'zaki-tushuntirish metodlari, ayniqsa mavhum grammatik kategoriyalarni tushuntirishda, kichik yoshdagi o'quvchilar uchun yetarlicha samarali bo'lmasligi mumkin. Shu sababli so'nggi yillarda ta'lim amaliyotiga interaktiv taxta, multimedia taqdimotlar, ta'limiy mobil ilovalar va boshqa texnik vositalarni jalb qilish morfologik materialni vizual va interaktiv shaklda taqdim etish imkonini bermoqda [5; 9].

Mazkur maqolaning maqsadi — boshlang'ich sinf ona tili darslarida morfologik tushunchalarni o'rgatishda texnik vositalardan foydalanishning pedagogik-psixologik asoslarini, PIRLS mezonlariga moslashtirilgan topshiriqlar yaratish yondashuvlarini hamda sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanishning dastlabki yo'nalishlarini yoritishdan iborat.

1. Morfologik tushunchalarni o'rgatishning pedagogik-psixologik xususiyatlari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida grammatik tushunchalarni shakllantirish jarayoni ularning aqliy va nutqiy rivojlanishi bir-birini taqozo etishiga asoslanadi: grammatik bilim faqat nazariy qoida sifatida emas, balki nutq amaliyoti orqali ongli ravishda o'zlashtirilganda barqaror bo'ladi [4; 6]. Ona tili ta'limi metodikasida morfologik materialni o'zlashtirishda analiz-sintez, induksiya va deduksiya metodlari yetakchi o'rin tutadi: analiz orqali so'z tarkibidagi grammatik belgilar ajratiladi, sintez orqali esa o'rganilgan so'z turkumiga oid so'zlar yordamida gap va matn tuzish ko'nikmasi shakllantiriladi [6]. Induksiya metodida o'quvchilar til dalillarini kuzatish orqali mustaqil xulosaga keladilar, deduksiyada esa tayyor qoida bilan tanishib, uni til dalillari asosida izohlaydilar [6].

Bu metodlarning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchi tomonidan tanlangan o'quv vositalariga — darslik, lug'at, rasm, jadval va texnik vositalarga — bog'liq bo'ladi [6]. Kichik yoshdagi o'quvchilarning tafakkuri asosan aniq-obrazli xarakterga ega bo'lgani sababli, mavhum grammatik kategoriyalarni (masalan, otning kelishik yoki fe'lning tuslanish shakllarini) ko'rgazmali va harakatlantiriladigan vositalar yordamida taqdim etish ularning tushunish darajasini sezilarli oshiradi.

2. Raqamli va texnik vositalarning o'rni hamda ahamiyati

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Interaktiv taxta va multimedia texnologiyalari yordamida so'z turkumlariga oid so'zlarni rangli belgilar, animatsiyalar va sxemalar orqali tasniflash o'quvchida vizual xotirani faollashtiradi va mavhum tushunchani sezilarli darajada "jonlantiradi" [5; 9]. Masalan, ekranda harakatlanuvchi so'zlarni tegishli so'z turkumi ustuniga "joylashtirish" mashqlari orqali o'quvchi nazariy bilimni interaktiv faoliyatga aylantiradi.

Ta'limiy mobil ilovalar va onlayn platformalar morfologik mashqlarni individuallashtirish imkonini beradi: har bir o'quvchi o'z sur'atida ishlab, xato ustida darhol ishlash imkoniga ega bo'ladi [9]. Bunday vositalarning samarali qo'llanilishi, albatta, texnik vositani darsning yakuniy maqsadiga — grammatik tushunchani ongli o'zlashtirishga — bo'ysundirgan holda, o'qituvchining metodik rahbarligida amalga oshirilishini talab qiladi.

3. PIRLS xalqaro mezonlariga moslashtirilgan morfologik topshiriqlar

PIRLS dasturi doirasida o'quvchining matnni tushunish darajasi to'rtta jarayon — axborotni bevosita topish, oddiy xulosalar chiqarish, g'oya va axborotni talqin qilib umumlashtirish hamda matn mazmuni va elementlarini baholash — orqali o'lchanadi [7]. Ushbu tuzilmani morfologik topshiriqlar yaratishda ham qo'llash mumkin: masalan, matndan berilgan so'z turkumiga oid so'zlarni topish (axborotni topish darajasi), so'zning grammatik shaklidan uning matndagi vazifasini xulosa qilish (xulosa chiqarish darajasi), matn ichida so'z turkumlarining qo'llanilishi orqali muallif niyatini izohlash (talqin qilish darajasi) kabi bosqichma-bosqich murakkablashuvchi topshiriqlar tizimi ishlab chiqilishi mumkin [2; 7].

Bunday yondashuv, birinchidan, o'quvchilarni xalqaro baholash formatiga moslashtirsa, ikkinchidan, morfologik bilimni mexanik yodlash emas, balki matnni anglash va tahlil qilish vositasi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Texnik vositalar — masalan, interaktiv topshiriqlar platformalari — bunday darajalashtirilgan mashqlarni tez tuzish, ularni turli sinf guruhlariga moslashtirish va natijalarni avtomatik qayd etish imkonini beradi.

4. Sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanishning dastlabki yo'nalishlari

Zamonaviy sun'iy intellektga asoslangan ta'lim vositalari boshlang'ich sinf grammatika darslarida ham muayyan imkoniyatlar ochib bermoqda: o'quvchining xatolarini avtomatik aniqlash va shaxsiylashtirilgan mashqlar taklif etish, morfologik topshiriqlarni o'quvchi bilim darajasiga moslab murakkablashtirib yoki soddalashtirib borish shular jumlasidandir. Biroq boshlang'ich sinf o'quvchilari yoshini hisobga olib, bunday vositalardan foydalanish har doim o'qituvchining bevosita nazorati va metodik rahbarligida, qat'iy belgilangan vaqt va vazifa doirasida amalga oshirilishi zarur.

Ushbu yo'nalish hozirda faol o'rganilayotgan, nazariy va amaliy jihatdan hali to'liq shakllanmagan soha hisoblanadi, shuning uchun uni sinfda qo'llashning aniq metodik modelini ishlab chiqish va pedagogik tajriba-sinov orqali sinab ko'rish alohida tadqiqot mavzusi bo'lib qolmoqda.

Xulosa

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf ona tili darslarida morfologik tushunchalarni o'rgatishda texnik vositalardan foydalanish o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos, ko'rgazmali va interaktiv ta'lim muhitini yaratish imkonini beradi. Interaktiv taxta, multimedia va mobil ilovalar an'anaviy analiz-sintez, induksiya-deduksiya metodlari bilan uyg'unlikda qo'llanilganda, morfologik bilimni ongli o'zlashtirish samaradorligini oshiradi. PIRLS xalqaro mezonlariga moslashtirilgan darajalashtirilgan topshiriqlar tizimi o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini xalqaro standartlarga yaqinlashtirishga xizmat qiladi, sun'iy intellekt elementlari esa ta'limni individuallashtirishning istiqbolli, ammo ehtiyotkorlik bilan sinovdan o'tkazilishi lozim bo'lgan

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

yo'nalishi sifatida baholanishi kerak. Ushbu nazariy-metodik xulosalar keyingi bosqichda pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni.
2. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash: metodik qo'llanma. – Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2019.
3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish masalalari // journals.nuu.uz ilmiy jurnali maqolasi.
4. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitishning maqsad va vazifalari // ilmiybaza.uz ilmiy-metodik material.
5. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida morfologik tushunchalarni takomillashtirish // Zenodo ilmiy maqolalar arxivi, DOI: 10.5281/zenodo.19797421.
6. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida qo'llaniladigan metodlar // CyberLeninka ilmiy elektron kutubxonasi.
7. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy fikrlash rivojlanishida PIRLS topshiriqlarining ahamiyati // Jamiyat va innovatsiyalar ilmiy jurnali, 2025.
8. Ona tili o'qitish metodikasi: o'quv qo'llanma. – Jizzax: JDPI, 2020.
9. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent, 2004.
10. Saidnazarova G.B. Tarbiya fanini o'qitish metodikasi. – Buxoro: BuxDU nashriyoti.
11. O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'lim Davlat ta'lim standarti (boshlang'ich ta'lim bosqichi). – Toshkent, 2021.
12. Ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning zamonaviy yo'nalishlari: ilmiy-uslubiy tahlil // xalqaro va milliy nashrlar materiallari asosida umumlashtirilgan.